

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Навчально-науковий інститут психології та суспільних наук
Кафедра політичних наук і права

Кваліфікаційна робота бакалавра

ТЕМА

ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИТЕРІЇВ РАЦІОНАЛЬНОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО ВИБОРЦЯ: ОСОЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В
УМОВАХ ЕКЗИСТАНЦІЙНОЇ ЗАГРОЗИ

Виконала: здобувачка
освітнього ступеня бакалавра
денної форми навчання
ОПП «Політологія»
спеціальності 052

(шифр і назва спеціальності)

Сурова Марія Василівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник:
завідувачка кафедри політичних наук і права,
д.політ.н., професор.

(науковий ступінь, учене звання)

Наумкіна Світлана Михайлівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ ПЕРШИЙ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ВИБОРЦЯ.....	8
1.1 Концепції раціонального виборця у класичних теоріях демократії (Е. Даунс, Г. Саймон, М. Фіоріна).....	8
1.2 Екзистенційна криза як категорія політичної психології.....	11
1.3 Трансформація критеріїв раціональності в умовах кризи: теоретичні підходи (А. Сен, Дж. Мюллера).....	17
РОЗДІЛ ДРУГИЙ. ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	21
2.1 Динаміка електоральних уподобань українців (2019–2025).....	21
2.2 Ціннісні пріоритети виборця в умовах екзистенційної загрози.....	24
2.3 Вплив медіасередовища та інформаційної війни на раціональність виборця.....	26
РОЗДІЛ ТРЕТІЙ. НОВІ МОДЕЛІ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ.....	30
3.1 Порівняльний аналіз електоральної раціональності в країнах, що пережили збройні конфлікти.....	30
3.2 Трансформація інституційної довіри та її вплив на виборчу поведінку....	32
3.3 Посткризова електоральна раціональність: прогнози та рекомендації.....	34
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРОСТИНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40

ВСТУП

Актуальність теми: на сучасному етапі розвитку політичної науки класичні моделі електоральної поведінки, що базуються на концепції «економічної людини», демонструють обмежений аналітичний потенціал. Утилітарні підходи, які трактують вибір як прагматичне калькулювання особистої матеріальної вигоди, виявляються неефективними в умовах масштабних безпекових криз. За ситуації, коли під загрозу ставиться суверенітет держави та фізичне виживання громадян, логіка ухвалення політичних рішень зазнає докорінних деформацій. Вона зміщується з площини прагматичного розрахунку в сферу колективної етики, солідарності та безпекових пріоритетів.

Дослідження цієї трансформації на прикладі України в хронологічних межах 2019-2026 років має виняткове прикладне та теоретичне значення. Досвід подолання повномасштабної агресії запустив глибокі психосоціальні процеси, які класифікуються як екзистенційна криза. Тривале когнітивне навантаження та руйнація базової безпеки змусили виборців переформатувати систему внутрішніх орієнтирів. Це зумовило виникнення феномену «інституційного сортування» (різкої поляризації довіри між оборонним сектором та традиційними представницькими органами), а також актуалізувало проблему когнітивної стійкості громадян в умовах тотального проникнення інтернету (83-85% станом на 2025-2026 рр.) та інтенсивних інформаційно-психологічних операцій ворога. Розуміння нових моделей кризової раціональності є ключовим для прогнозування посткризового транзиту та захисту демократичних інститутів від деструктивного популізму.

Об'єкт дослідження: електоральна поведінка та суспільно-політичний вибір громадян у системі представницької демократії.

Предмет дослідження: трансформація критеріїв раціональності українського виборця, динаміка його ціннісних пріоритетів та інституційної

довіри в умовах екзистенційної кризи воєнного часу.

Метою дослідження є комплексний теоретико-методологічний та прикладний аналіз трансформації електоральної раціональності українських виборців під впливом екзистенційної загрози воєнного часу, визначення ключових чинників ціннісних та інституційних зсувів, а також обґрунтування прогностичних моделей і рекомендацій для забезпечення стабільності та перспектив розвитку демократії в Україні.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати еволюцію уявлень про електоральну раціональність у класичних теоріях демократії (Е. Даунс, Г. Саймон, М. Фіоріна).
2. Дослідити вплив глибокого психологічного стресу та усвідомлення смертності на когнітивні настанови електорату в межах категорії «екзистенційна криза».
3. Обґрунтувати зміну критеріїв вибору через інтеграцію концепції спроможностей А. Сена (етика зобов'язань) та теорії динаміки суспільної думки Дж. Мюллера.
4. Здійснити ретроспективний аналіз електоральних уподобань українців та емпірично верифікувати прояви ефекту «гуртування навколо прапора» протягом 2019–2025 років.
5. Визначити співвідношення між особистими утилітарними потребами та колективними безпековими цінностями в структурі кризового вибору.
6. Оцінити масштаби впливу цифрового медіасередовища, дезінформації та ІПСО на здатність виборців приймати виважені рішення.
7. Провести компаративний аналіз трансформації суспільної думки в інших державах, що пройшли через масштабні збройні конфлікти.
8. Дослідити феномен глибокої поляризації довіри до державних, військових та громадських інституцій в Україні.

9. Сформулювати сценарії розвитку посткризових електоральних процесів та надати рекомендації щодо захисту демократії від популізму.

Методи дослідження. Методологічний каркас роботи побудовано на принципі плюралізму із застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів. Компаративний (порівняльний) метод використано для зіставлення інструментальної та кризово-етичної моделей раціональності, а також для аналізу закордонного досвіду функціонування електоральних систем під час воєн. Системний та структурно-функціональний підходи застосовано для дослідження архітектури інституційної довіри та феномену «інституційного сортування». Математичне моделювання (зокрема деформація класичного рівняння Даунса $R=(P \times V) - C + D$) дозволило формалізувати кризові зміни у видатках та вигодах виборця. Методи соціологічного аналізу (вторинний аналіз даних моніторингів КМІС та Центру Разумкова за 2023-2026 рр.) слугували базою для емпіричної верифікації ціннісних зсувів. Когнітивний підхід та методи політичної психології залучено для вивчення впливу інформаційного тиску цифрового середовища на психіку індивіда.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному переосмисленні та моделюванні електоральної раціональності в умовах довготривалого збройного конфлікту високої інтенсивності. Основні наукові результати:

1. Вперше на прикладі українського кейсу воєнного періоду (2022-2026 рр.) теоретично інтегровано концепцію «раціональності як зобов'язання» А. Сена з теорією екзистенційної кризи, що дозволило спростувати домінантну утилітарну парадигму «економічної людини».
2. Дістала подальшого розвитку теорія динаміки суспільної думки Дж. Мюллера; доведено нелінійну траєкторію ефекту «гуртування навколо прапора» в Україні, де коливання підтримки лідерів відбуваються паралельно зі збереженням константного рівня суспільної стійкості..
3. Вперше здійснено комплексний аналіз феномену «інституційного сортування» як прояву виборчої раціональності під час війни, що пояснює

глибокий розрив у показниках довіри між оборонним сектором та представницькими органами.

4. Теоретично обґрунтовано специфіку функціонування раціонального вибору в умовах гібридної цифрової війни, де когнітивним фільтром проти тотального дезінформаційного тиску виступають глибинні цінності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у формуванні прикладного аналітичного інструментарію та розробці комплексних рекомендацій, які можуть бути використані політичними консультантами, профільними неурядовими організаціями та аналітичними центрами для оптимізації комунікаційних і виборчих стратегій:

1. У сфері прикладного політичного аналізу та консалтингу розроблені в роботі моделі ціннісно-орієнтованого вибору та етики зобов'язань можуть слугувати прикладною матрицею для політичних партій під час проектування майбутніх електоральних кампаній, допомагаючи відійти від деструктивних популістських гасел на користь програм, що орієнтовані на інституційну підзвітність.

2. У сфері медіааналітики та інформаційної безпеки висновки роботи щодо специфіки сприйняття дезінформації в цифровому середовищі (зокрема в мережах Meta, Google, X, TikTok) можуть бути задіяні аналітичними центрами (зокрема ГО та експертними хабами) для розробки моніторингових інструментів та рекомендацій із протидії ворожим ІПСО.

3. У сфері взаємодії громадянського суспільства та влади запропоновані аналітичні алгоритми подолання «інституційної поляризації» можуть бути використані громадськими організаціями для створення адвокаційних кампаній, спрямованих на підвищення прозорості роботи представницьких органів та відновлення довіри до судової системи у посткризовий період.

4. У сфері освітнього процесу матеріали та висновки дослідження, а також узагальнені соціологічні дані, можуть безпосередньо

використовуватися у закладах вищої освіти під час підготовки семінарських занять, оновлення планів практичних робіт та формування кейс-стаді з дисциплін «Політична соціологія», «Політична психологія», «Теорія демократичного транзиту» та «Інформаційна безпека».

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, висновки та результати дослідження обговорювалися під час підготовки наукової роботи та можуть бути використані у виступах на науково-практичних конференціях, круглих столах і семінарах, присвячених проблемам трансформації критеріїв раціональності українського виборця, а також загальним питанням політичної науки, міжнародних відносин та інформаційної безпеки.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ВИБОРЦЯ

1.1 Концепції раціонального виборця у класичних теоріях демократії (Е. Даунс, Г. Саймон, М. Фіоріна)

Поява та еволюція теорій раціонального вибору в політичній науці ХХ століття були зумовлені прагненням надати електоральним дослідженням мікроекономічної суворості та математичної точності. Трьома наріжними стовпами цієї інтелектуальної традиції є класичні праці Ентоні Даунса, Герберта Саймона та Морріса Фіоріні, кожен з яких запропонував унікальну модель когнітивної та поведінкової калькуляції виборця. У своїй знаковій праці «Економічна теорія демократії» (1957) Ентоні Даунс застосував неокласичний інструментарій до вивчення політичних інститутів. Ключове припущення полягає в тому, що виборець діє як індивідуальний максимізатор корисності, а партії - як підприємці, що розробляють політичні програми та продають їх за голоси заради здобуття влади. Раціональність у розумінні Даунса стосується виключно вибору *засобів*, а не цілей: виборець оцінює «партійний диференціал» - різницю між очікуваною корисністю від перебування при владі чинного уряду (партія А) порівняно з опозицією (партія Б) [14, 18]. В умовах недосконалої інформації виборець змушений оцінювати цей диференціал ретроспективно, орієнтуючись на досвід попереднього виборчого терміну [14].

Даунс також розробив просторову модель електоральної конкуренції (на базі моделі Готеллінга), сформулювавши теорему про медіанного виборця, згідно з якою двопартійні системи тяжіють до центру. Крім того, саме Даунс першим виявив парадокс електоральної участі: оскільки ймовірність одного голосу змінити результат (\$P\$) прямує до нуля, чисті інструментальні вигоди

від участі у виборах ($\$P \cdot B\$$) завжди поступаються трансакційним витратам ($\$C\$$), що робить неучасть у голосуванні математично єдиним раціональним рішенням.

На противагу неокласичній моделі повної оптимізації Даунса, Герберт Саймон запропонував концепцію обмеженої раціональності (bounded rationality) . Саймон стверджував, що когнітивні спроможності людського мозку є надто низькими для обробки колосального масиву інформації, необхідного для «субстантивної» (об'єктивної) раціональності в реальному світі . Замість глобального пошуку оптимального рішення (оптимізації), виборці керуються «процедурною раціональністю» та прагнуть досягти задовільного рівня (satisficing) ``. Вони використовують «правила великого пальця» та адаптивні алгоритми, засновані на досягненні певного рівня домагань (aspiration-based adaptive rules - ABARs) [21, 35].

Поведінка виборця розглядається через метафору «ножиць Саймона», де одне лезо символізує внутрішні когнітивні обмеження суб'єкта, а друге - структуру його зовнішнього середовища. Щоб знизити когнітивне навантаження, виборці покладаються на готові інформаційні ярлики (shortcuts), зокрема партійну лояльність, рекомендації довірених державних інституцій або лідерів думок .

Модель ретроспективного голосування Морріса Фіоріні, викладена у фундаментальній праці «Ретроспективне голосування на американських національних виборах» (1981), стала спробою розв'язати суперечність між раціональним підходом та соціо-психологічною моделю Мічиганської школи . Якщо соціо-психологи розглядали партійну ідентифікацію (party ID) як стабільну, емоційну та майже незмінну прив'язаність, то Фіоріні запропонував раціональну альтернативу . Він обґрунтував, що партійна ідентифікація є раціональним інструментом - динамічним «біжучим підрахунком» (running tally) або сумарним балансом минулих оцінок діяльності партій. Виборці діють за принципом винагороди та покарання: замість оцінки складних передвиборчих обіцянок (що потребує високих інформаційних

витрат - проспективне голосування), вони оцінюють відчутні кінцеві результати політики інкумбента (мир, інфляція, зайнятість), з якими стикаються у повсякденному житті. Фіоріна розділив ретроспективні оцінки на два типи:

- Прості ретроспективні оцінки (Simple Retrospective Evaluations - SRE): базуються на безпосередньому життєвому досвіді індивіда (особистий фінансовий стан, безробіття, цивільні права) та є немедійованими ``.
- Опосередковані ретроспективні оцінки (Mediated Retrospective Evaluations - MRE): вимагають залучення інформаційних каналів та посередників для оцінки загальнонаціональних показників (стан макроекономіки, зовнішня політика).

Таким чином, Фіоріна довів, що ретроспективне голосування є найбільш економним і раціональним алгоритмом електорального вибору.

1.2 Екзистенційна криза як категорія політичної психології

У політичній психології категорія «екзистенційна криза» позначає глибокий внутрішній конфлікт, що виникає, коли індивід або соціальна група зіштовхуються з руйнуванням базових життєвих орієнтирів, відчуттям втрати сенсу існування та загрозою власній ідентичності . Екзистенційні переживання, хоча й мають психотерапевтичне та філософське коріння, безпосередньо впливають на політичну поведінку, оскільки суб'єктивне прагнення до стабільності, передбачуваності та безпеки визначає те, як громадяни оцінюють державу, лідерів та власну роль у суспільстві . Класичне психологічне розуміння екзистенційної кризи сходить до праць Еріка Еріксона (який трактував її через призму кризи ідентичності) та Віктора Франкла. Стан екзистенційного занепокоєння (dread/anxiety) супроводжується відчуттям порожнечі, когнітивної дезорієнтації («втрати себе») та апатії . На відміну від звичайного страху, який завжди має конкретний об'єкт, екзистенційна тривога спрямована на загальні, часто абстрактні загрози буттю

людини.

Фундаментальну класифікацію екзистенційної тривоги запропонував Пауль Тілліх, виділивши три ключові виміри, кожен з яких має відносний та абсолютний аспекти ``:

1. Тривога долі та смерті (fate and death): відображає усвідомлення власної скінченності та випадковості життєвих обставин.

2. Тривога порожнечі та безсенсовності (emptiness and meaninglessness): виникає, коли індивідуальні переконання втрачають свою значущість, а саме життя здається позбавленим вищої мети.

3. Тривога провини та осуду (guilt and condemnation): пов'язана з моральним самооцінюванням та страхом не виправдати ціннісні очікування чи припуститися непоправної етичної помилки ``.

У періоди макросоціальних потрясінь (війн, економічних колапсів або пандемій) ці індивідуальні переживання масштабуються до рівня колективної тривоги . Коли звичні життєві алгоритми більше не працюють, виникає потреба у відновленні психологічного контролю, що штовхає громадян до пошуку зовнішніх джерел сенсу в політичній сфері.

Прямий зв'язок між екзистенційною тривогою та політичними преференціями детально описує Теорія управління страхом смерті (Terror Management Theory - TMT), сформульована на основі праць Ернеста Беккера . Згідно з TMT, унікальна здатність людини усвідомлювати неминучість власної смерті створює потенційно паралізуючий жах, захистом від якого виступають культурні світогляди (worldviews) та самооцінка . Культурний світогляд структурує хаотичний світ, надаючи йому сенсу, порядку та обіцянки символічного чи буквального безсмертя (через приналежність до нації, релігії чи ідеологічної групи).

Коли екзистенційний захист активується через індукцію салієнтності смертності (mortality salience - MS), індивіди демонструють закономірні психологічні реакції:

- Захист культурного світогляду (worldview defense): виборці починають агресивніше захищати власну групову ідентичність, демонструючи фаворитизм до однодумців та ксенофобію, ворожість чи агресію до носіїв відмінних поглядів.
- Ефект харизматичного лідерства: в умовах екзистенційної загрози підтримка сильних, авторитарних або харизматичних лідерів, які пропонують прості дихотомії («ми» проти «них») та обіцяють захист, зростає у кілька разів . Дослідження президентських виборів у США (зокрема, кампанії 2004 року) засвідчили, що нагадування про теракти або смерть викликали суттєве зміщення підтримки у бік чинного лідера чи більш консервативних альтернатив .
- Тяжіння до статус-кво: відповідно до Теорії виправдання системи (System Justification Theory - SJT), екзистенційні та епістемічні загрози стимулюють виборців захищати, виправдовувати та підтримувати чинну соціально-політичну систему (статус-кво), оскільки її руйнування сприймається як остаточна втрата безпеки.

Подальшим розвитком електоральної психології у вивченні екзистенційних станів став концепт онтологічної безпеки, вперше запропонований психіатром Рональдом Лейнгом (1960) і згодом інтегрований у соціологію Ентоні Гідденсом. Онтологічна безпека визначається як стабільний ментальний стан людини, заснований на почутті неперервності, цілісності власного «Я» та передбачуваності навколишнього світу . Гідденс підкреслював, що ця безпека спирається на щоденні поведінкові рутини та біографічний наратив (autobiographical narrative), які блокують хаос та екзистенційну тривогу.

Коли критичні ситуації (critical situations) руйнують звичні рутини та наративи, настає онтологічна незахищеність (ontological insecurity) . Катаріна Кінвалл та Дженніфер Мітцен перенесли цей концепт у політичну площину, довівши, що індивіди та колективні актори (держави, нації) шукають онтологічної безпеки не менш наполегливо, ніж фізичної . Сучасні процеси глобалізації, деіндустріалізації та міграції діють як потужні дестабілізатори

онтологічної безпеки, позбавляючи виборців їхніх «стабілізуючих якорів». Це створює унікальне електоральне вікно можливостей для правопопулістських сил . Популістські лідери активно формулюють «наративи кризи» (crisis narratives), штучно посилюючи онтологічну тривогу громадян, щоб потім запропонувати себе як єдине джерело порятунку . Вони експлуатують «колективну ностальгію» за ідеалізованим, однорідним минулим та «колективний ангст» (collective angst) щодо майбутнього групи, мобілізуючи електорат навколо ідей жорсткого міграційного контролю, протекціонізму та відновлення національної величі . Важливо, що чутливість до таких закликів виявляють не лише реальні «невдахи модернізації» (ті, хто зазнав матеріальних втрат), а й економічно забезпечені представники середнього класу, які відчують психологічну порожнечу, статусний страх та ерозію соціальної згуртованості .

На відміну від суто психологічних концепцій, теорія екзистенційної безпеки (existential security theory) Рональда Інглегарта та Піппи Норріс розглядає цей феномен через призму соціо-економічного розвитку та модернізації . Під екзистенційною безпекою автори розуміють рівень економічного розвитку, фізичної безпеки, наявності соціальних гарантій та рівності у суспільстві .

Інглегарт довів, що рівень екзистенційної безпеки, у якому проходить соціалізація покоління, визначає його фундаментальну систему цінностей:

- Умови низької екзистенційної безпеки стимулюють цінності виживання - авторитарну солідарність навколо сильних лідерів, конформізм, ксенофобію, релігійність та недовіру до чужинців . В умовах гострого дефіциту ресурсів етноцентризм є еволюційно логічним, оскільки виживання часто стає вибором за принципом «ми або вони» .
- Умови високої екзистенційної безпеки народжують покоління, яке сприймає виживання як належне, що уможливлює «тиху революцію», тобто зміщення до цінностей самовираження. Ці цінності характеризуються

толерантністю, відкритістю до нового, пріоритетом свободи слова та захисту довкілля .

Проте останні три десятиліття продемонстрували «реверс тихої революції». Швидке зростання нерівності, автоматизація виробництва та розмивання соціальних стандартів на Заході призвели до падіння суб'єктивного рівня екзистенційної безпеки серед менш освічених верств . Це повернуло до життя авторитарні та ксенофобські патерни, що забезпечили електоральні успіхи популістських партій та радикальні *realignment*-процеси (наприклад, підтримку Дональда Трампа в США чи Brexit в Британії).

Екстремальною формою екзистенційної кризи, яка повністю перебудовує політичну психологію суспільства, є війна . Вона руйнує звичну картину світу, перетворюючи екзистенційну тривогу на домінуючий аспект психоемоційного стану особистості . В умовах прямої військової загрози виживання держави та нації постає як першочерговий інструментальний та експресивний пріоритет. Прикладом глибокого переформатування електоральної психології під впливом екзистенційної загрози є Україна під час повномасштабного російського вторгнення.

Опитування фіксують, що переважна більшість українців сприймає війну як безпосередню екзистенційну загрозу - спробу геноциду та ліквідації державності . Цей досвід докорінно трансформує ставлення до демократичних інститутів та процедур:

- Консолідація навколо лідера та армії: високий рівень загрози мінімізує внутрішньополітичні розбіжності та стимулює згуртування електорату навколо уряду та військового командування.
- Упокорення демократичного процесу екзистенційній безпеці: за даними соціологічних досліджень, понад 60-63% українців послідовно виступають проти проведення будь-яких виборів до завершення бойових дій . Ця відмова від базових демократичних прав є раціональною реакцією на загрозу безпеці: виборці усвідомлюють технічну неможливість гарантувати безпеку на дільницях в умовах регулярних ракетних ударів, складнощі із забезпеченням

прав військовослужбовців на фронті та громадян на окупованих територіях, а також високу ймовірність дестабілізації оборонного потенціалу через політичні чвари .

- Конфлікт ідентичностей та легітимності: екзистенційне зіткнення також має глибокий наративний вимір . Російська агресія супроводжується спробами нав'язати імперську версію історичної пам'яті (радикальної безперервності російської державності від Київської Русі), що заперечує право України на суверенне існування . Розуміння цього змушує українське суспільство розглядати захист своєї території та власного історичного наративу як єдине ціле, роблячи будь-які компроміси без серйозних гарантій безпеки вкрай чутливими та потенційно дестабілізуючими.

Таким чином, екзистенційна криза є фундаментальною категорією політичної психології, яка дозволяє пояснити відхилення виборців від стандартних моделей раціонального вибору. Прагнення до онтологічної та екзистенційної безпеки під час криз активує глибокі еволюційні та психологічні захисні механізми, які визначають рамки електоральної мобілізації, сприйнятливості до популізму та межі стійкості демократичних систем.

Та перцептивний фільтр, що викривлює сприйняття поточних подій, оцінку лідерів та ставлення до політичних проблем [1, 6]. На вузькому виході лійки причинності формуються безпосередні оцінки кандидатів та поточного порядку денного, що визначають електоральний акт [1, 10]. На відміну від колумбійського підходу, мічиганська модель передбачає можливість короткострокових коливань електорального вибору (завдяки оцінкам кандидатів та кон'юнктури) при збереженні стабільного базису партійної приналежності [1, 2].

Емпіричні дослідження культурної та субкультурної диверсифікації (наприклад, праці Джоела Ліске на основі теорій Деніела Елазара) доповнили класичні моделі розумінням того, що мобілізація виборців закономірно залежить від релігійно-етнічних традицій та специфіки субкультур -

моралістичної, індивідуалістичної чи традиціоналістичної, де рівень електоральної участі та лояльності диктується домінуючим у регіоні уявленням про громадянський обов'язок [11]. Сучасні дослідження суб'єктивних настанов за допомогою Q-методології (наприклад, серед академічно освічених груп) демонструють, що навіть за високого рівня політичної соціалізації виборці чітко розділяються на утилітарно-раціональний кластер (орієнтований на гнучкий вибір альтернатив) та соціо-культурний кластер (де вибір залишається похідним від сімейних традицій та релігійного виховання) [12].

Таблиця 1.1

Критерій порівняння	Соціологічна модель (Колумбійська школа) [2, 6, 7, 8]	Соціо-психологічна модель (Мічиганська школа) [1, 2, 6]	Модель раціонального вибору (Теорія суспільного вибору) [13, 14, 15, 16]
Базовий механізм вибору	Групова солідарність, соціальний детермінізм	Психологічна прив'язаність та перцептивна фільтрація	Оптимізація та максимізація очікуваної корисності
Ключовий аналітичний інструмент	Індекс політичної схильності (статус, релігія, проживання)	Партійна ідентифікація у межах «лійки причинності»	Порівняння партійного диференціалу та оцінка витрат
Природа динаміки вибору	Вкрай низька; зміни відбуваються під впливом крос-тиску груп	Помірна; коливання зумовлені оцінкою лідерів та поточних подій	Висока; вибір адаптується до зміни програм та економічних умов
Роль політичної інформації	Передається через міжособистісні контакти та думку лідерів	Засвоюється вибірково через фільтр партійних упереджень	Накопичується свідомо за умови перевищення вигоди над витратами

1.3 Трансформація критеріїв раціональності в умовах кризи: теоретичні підходи (А. Сен, Дж. Мюллер)

Суспільні та геополітичні кризи не лише активують психоемоційні захисні механізми, а й радикально переформатують логічні засади електоральних оцінок. Класичні неокласичні моделі, що спираються на припущення про егоїстичну максимізацію особистого матеріального добробуту, виявляються неспроможними пояснити солідарність і жертвність виборців у кризові періоди. Відповідь на цей аналітичний виклик пропонують альтернативні теоретичні моделі Амартії Сена та Джона Мюллера, які суттєво розширюють межі розуміння електоральної раціональності.

У своїх фундаментальних працях «Раціональні дурні» (Rational Fools, 1977) та «Раціональність і свобода» (Rationality and Freedom, 2002) лауреат Нобелівської премії Амартія Сен піддав нищівній критиці спрощене економічне трактування людини як *Homo Oeconomicus*. Сен довів, що визначення раціональності виключно як відповідності вибору критеріям внутрішньої узгодженості (consistency axioms) або максимізації особистого інтересу є теоретично неспроможним та емпірично фальшивим. Індивід, чий дії підпорядковані лише егоїстичній перцепції власного добробуту, постає як «соціальний дебіл» або «раціональний дурень» (rational fool / social moron), позбавлений здатності оперувати моральними категоріями та складними соціальними зв'язками ``.

Сен пропонує розрізняти два фундаментальні джерела людської мотивації, які зазвичай змішуються в класичних утилітарних моделях:

1. Співчуття: ситуація, за якої на індивідуальне відчуття добробуту безпосередньо впливає стан інших людей (наприклад, коли видовище чужого страждання викликає в суб'єкта фізичний чи психологічний дискомфорт). Поведінка, заснована на співчутті, залишається в межах егоїстичної парадигми, оскільки допомога іншому є інструментом полегшення власних неприємних відчуттів або максимізації егоїстичної корисності.

2. Зобов'язання / Дотримання обов'язку: готовність діяти всупереч власним перевагам та егоїстичній корисності, керуючись переконанням, що певна

дія є морально правильною, справедливою або суспільно необхідною . Зобов'язання є «цілевитісняючим» (goal-displacing) чинником: воно змушує виборця свідомо обирати альтернативи, які можуть безпосередньо погіршити його матеріальний чи фізичний стан .

В умовах глибоких соціальних та військових криз саме категорія «зобов'язання» починає домінувати в поведінці громадян. Сен інтерпретує раціональність не як сліпе слідування формулам оптимізації, а як «дисципліну піддання своїх виборів, цілей, цінностей та пріоритетів критичному осмисленню та всебічному аналізу» (reasoned scrutiny) . Раціональний виборець у розумінні Сена - це моральний агент, здатний до рефлексивного самообмеження та свідомого підпорядкування індивідуального вибору інтересам колективного виживання та справедливості . Зовсім інший, але комплементарний погляд на кризову раціональність пропонує американський політолог Джон Мюллер. Мюллер увійшов в історію політичної науки як дослідник динаміки громадської думки під час військових конфліктів (зокрема, воєн у Кореї та В'єтнамі) та автор концепту «згуртування навколо прапора» (rally 'round the flag effect).

Згідно з визначенням Мюллера, ефект «згуртування» виникає у відповідь на масштабний, раптовий та драматичний міжнародний інцидент, який безпосередньо зачіпає державу та її лідера . За таких умов відбувається миттєва трансформація суспільних настроїв: навіть аполітичні або опозиційно налаштовані виборці різко підвищують рівень схвалення діючого глави держави (як-от стрибок популярності Джорджа Буша-молодшого після терактів 11 вересня 2001 року або консолідація українського суспільства у лютому 2022 року) . Раціональність цього ефекту має виражений евристичний характер: в умовах різкого зростання невизначеності та зовнішньої загрози у виборців відсутній ресурс на збір альтернативної інформації та критичний аналіз дій влади . Тимчасова відмова від публічної критики лідера та безумовна підтримка його рішень виступає як найбільш економна та функціональна стратегія збереження онтологічної безпеки та керованості

соціальної системи .

Паралельно з цим, у своїй праці «Капіталізм, демократія та досить непогана бакалійна лавка Ральфа» (Capitalism, Democracy, and Ralph's Pretty Good Grocery, 1999), Мюллер пропонує реалістичну альтернативу класичним нормативним теоріям народовладдя . Більшість філософів (наприклад, Джозеф Тассман) вимагають від демократичного громадянина надвисокої залученості, глибоких знань та активної участі в обговоренні спільних справ . Мюллер доводить, що цей ідеалістичний образ є не лише нереалістичним, а й непотрібним для функціонування стійкої політичної системи.

Мюллер порівнює реальну демократію з «досить непоганою бакалійною лавкою» (Pretty Good Grocery): вона може бути брудною, пропонувати обмежений асортимент, працювати неефективно, але вона все одно виконує свою базову функцію - забезпечує громадян необхідними товарами та запобігає голоду . Відповідно, демократія чудово функціонує за умов «мінімального громадянина» (minimal human being), який характеризується політичною апатією, невисоким рівнем знань та небажанням регулярно ходити на вибори .

У кризові періоди раціональність такого «мінімального громадянина» виявляється не у виборчому акті, а в інструменті петицій та точкового тиску (petitioning) . Виборець активується та мобілізується лише тоді, коли виникає безпосередня, відчутна загроза його особистим інтересам або безпеці . Така епізодична, прагматична залученість є набагато більш життєздатною та раціональною стратегією порівняно з постійним когнітивним навантаженням, яке пропонують теорії деліберативної демократії. Таким чином, у кризових умовах відбувається глибока трансформація критеріїв раціональності. Модель А. Сена дозволяє зафіксувати високу етичну сторону електорального вибору, коли виборці свідомо діють як альтруїстичні агенти під впливом суспільного обов'язку.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ. ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

2.1 Динаміка електоральних уподобань українців (2019–2025 рр.)

Еволюція електоральних орієнтацій та поведінкових настанов громадян України у період 2019–2025 рр. фіксує нелінійний транзит від класичної модели мирної електоральної конкуренції до специфічних форм кризової консолідації та подальшої раціоналізації суспільних настроїв під впливом екзистенційної загрози. Електоральний феномен виборів 2019 року, що базувався на високому рівні популістської мобілізації та перспективному запиті на радикальне оновлення політичних еліт, з початком повномасштабного вторгнення 2022 року трансформувався у класичний ефект «гуртування навколо прапора» (rally 'round the flag effect), концептуалізований у працях Дж. Мюллера [40]. Проте довготривалий характер конвенційного збройного конфлікту високої інтенсивності зумовив поступове вичерпання первинного афективного консенсусу та актуалізував механізми реротації електоральних оцінок на основі ретроспективного аналізу за моделлю М. Фіоріні [15].

Динаміка суспільної довіри до інституту Президента (В. Зеленського) демонструє високу чутливість до екзогенних шоків безпекового та зовнішньополітичного характеру. Емпіричні дані моніторингових соціологічних досліджень КМІС та Центру Разумкова за 2023–2026 рр. фіксують коливання суспільної підтримки протягом 2025 року із тенденцією до стабілізації на початку 2026 року [53, 54]:

Лютий 2025 року (перша половина): Рівень довіри до глави держави становив 57%, недовіри - 37%, що фіксувало позитивний баланс на позначці +20% [53]. Це відображало період накопичення суспільного втомлення від воєнного стану та турбулентності у відносинах із міжнародними партнерами.

Кінець лютого - початок березня 2025 року: Фаза раптової інтенсифікації

зовнішньої загрози та внутрішньої мобілізації зумовила короткострокову регенерацію ефекту «гуртування» [40]. Довіра стрімко зросла до 67–68%, тоді як рівень недовіри знизився до 27–29% (інтегральний баланс зріс до +38%...+41%) [53].

Травень 2025 року: Показник довіри досяг локального екстремуму - 74% при рівні недовіри 22% (баланс +52%) [53]. Географічний зріз демонстрував відносну гомогенізацію електорального простору: попри дещо нижчі показники у Східному макрорегіоні (60% довіри проти 33% недовіри), Західний, Центральний та Південний регіони демонстрували константну солідарність у межах 75–77% [53].

Січень 2026 року: Соціологічні зрізи зафіксували перехід до платоподібної стабілізації. Інституту Президента висловлювали довіру 61% респондентів (із них 25% - «цілком», 36% - «скоріше»), тоді як частка опонентів становила 33% (17% - «зовсім не довіряють», 16% - «скоріше не довіряють»), утримуючи загальний позитивний баланс на рівні +28% [53, 54].

Глибока декомпозиція факторів, які деструктують довіру до інституту Президента, дозволяє верифікувати гіпотезу про раціональний характер оцінювання. На відміну від мирного часу, коли вибір диктується абстрактними ідеологічними уподобаннями чи медійно згенерованими іміджами, в умовах війни критерії оцінки зміщуються у площину прагматичної інституційної спроможності. Згідно з даними КМІС за травень 2025 року, структура мотивації недовіри розподілилася таким чином[53].

Аналіз наведених даних крізь призму теорії М. Фіоріні свідчить, що український виборець вдається до опосередкованих ретроспективних оцінок (Mediated Retrospective Evaluations), де макропоказники корупції та безпеки стають ключовими детермінантами електорального ставлення [15].

Паралельно із відотною стабільністю ядра підтримки чинного Президента, альтернативне політичне поле демонструє ознаки глибокої депресії та прогресуючого падіння легітимності традиційних опозиційних лідерів (Таблиця 2.2) [53]:

Таблиця 2.2

Політичний / публічний діяч	Рівень довіри (%)	Рівень недовіри (%)	Баланс довіри-недовіри (%)	Не знають діяча (%)
С. Притула	50%	38%	+12%	—
В. Кличко	43%	47%	-4%	—
О. Гончаренко	27%	41%	-14%	25%
Д. Разумков	27%	32%	-5%	34%
П. Порошенко	25%	70%	-45%	—
Ю. Тимошенко	14%	80%	-66%	—
О. Арестович	7%	79%	-72%	—
Ю. Бойко	7%	72%	-65%	—
Є. Мураєв	6%	47%	-41%	43%

Дана тенденція фіксує явище когнітивного відторгнення довоєнних політичних розколів. В умовах екзистенційної кризи виборці оцінюють традиційну міжпартійну конкуренцію як деструктивний чинник, що загрожує системній стійкості держави.

Найбільш виразним індикатором трансформації електоральної поведінки виступає феномен «інституційного сортування» - радикального розриву між високим рівнем легітимності мілітарних інституцій та тотальним відчуженням від представницьких органів цивільної влади. За даними Центру Разумкова (листопад 2025 р.), Збройні Сили України користуються безпрецедентною довірою (92%), так само як і ДСНС (86%) [54]. Натомість базові інститути представницької демократії перебувають у стані глибокої кризи легітимності: Верховній Раді України не довіряють 76% опитаних, державному апарату (чиновникам) - 75%, Кабінету Міністрів - 73%, а політичним партіям - 71,5% [54].

У межах раціоналістичного підходу Е. Даунса такий розподіл вважався б передвісником системного колапсу демократії [14], проте в умовах воєнного часу він породжує специфічний парадокс електоральної раціональності. Незважаючи на критичний рівень невдоволення діяльністю парламенту та уряду, українські виборці демонструють високу дисципліну та усвідомлено

відкидають ідею проведення загальнонаціональних виборів до завершення активної фази бойових дій. Протягом 2025 - початку 2026 рр. частка прихильників негайного проведення електоральних кампаній залишалася стабільно маргінальною (10–12%) [53, 54]. Кількість громадян, які виступають за повне перенесення виборчого процесу на поствоєнний період, зросла з 59% (грудень 2025 р.) до 69% (січень 2026 р.) [54].

Одночасно зафіксовано падіння підтримки компромісних моделей (проведення виборів одразу після теоретичного припинення вогню, але до повної деокупації територій) - з 23% до 13% [54]. Це доводить, що електорат розглядає вибори не як абстрактну формальну процедуру, а крізь призму трансакційних витрат (\$C\$) та ризиків безпеки за класичним рівнянням Даунса [18], модифікованим під ухилення від внутрішньополітичної фрагментації. Прагматичний скепсис поширюється і на технологічні альтернативи: 60% громадян виступають проти запровадження онлайн-голосування, а за умови артикуляції ризиків кібервтручання частка опонентів цифрового голосування зростає до 71% [54].

2.2 Ціннісні пріоритети виборця в умовах екзистенційної загрози

Теоретичний аналіз електоральної психології в умовах воєнного стану дозволяє спростувати гіпотезу про неминучу авторитарну регресію та архаїзацію суспільної свідомості під впливом довготривалого стресу. Відповідно до Теорії управління страхом смерті (ТМТ), індукція салієнтності смертності (mortality salience) активує захист культурного світогляду, який у випадку України виявився жорстко інтегрованим із ліберально-демократичними, а не автократичними цінностями [3, 23].

Емпірична верифікація аксіологічного профілю українського виборця (Центр Разумкова, 2025 р.) фіксує виразну ієрархію ціннісних пріоритетів, де категорії індивідуальної свободи та справедливості домінують над концептами механічного порядку (Таблиця 2.3) [54]:

Таблиця 2.3

Ціннісна категорія	Рівень визначення як ключового пріоритету (%)
Свобода	90,7%
Безпека	79,0%
Справедливість	76,1%
Гідність	71,0%
Рівність	62,6%
Відповідальність	57,5%
Вільний розвиток особистості	55,3%
Патріотизм	54,4%
Порядок	50,4%
Законослухняність	49,5%

Перевага «Свободи» (90,7%) над «Безпекою» (79,0%) в умовах безпосередньої фізичної загрози є унікальним індикатором трансформації критеріїв раціональності. Вибір громадян структурується не навколо тваринного виживання (що передбачала б класична утилітарна модель), а навколо концепції спроможностей Амартії Сена, де збереження політичної та громадянської суб'єктності виступає імперативною вимогою [9, 10]. Борня проти зовнішнього агресора інтерпретується виборцями як експресивний акт захисту колективної ідентичності та права на самовизначення [34].

Проте практична реалізація цих настанов супроводжується внутрішнім напруженням між вимогами воєнно-технічної доцільності та демократичними свободами. Ця динаміка чітко простежується у ставленні до посилення державного контролю над інформаційним простором (інтернет-мережею) за даними моніторингів КМІС [53]:

Липень 2022 року: На етапі первинного шоку 60% громадян вважали державне регулювання та цензуру в інтернеті виправданим кроком задля нацбезпеки, тоді як лише 30% вбачали у цьому обмеження прав [53].

Лютий 2024 - середина 2025 року: Вектор настроїв радикально змінився. 49% респондентів почали трактувати державне втручання в інтернет-

середовище як неприпустиме обмеження громадянських свобод, тоді як підтримка регуляторних практик впала до 44% [53].

Даний зсув демонструє дію «ножиць Саймона», де зовнішнє середовище (тривала війна) вступає в конфлікт із внутрішніми когнітивними обмеженнями суб'єкта [21]. Виборець починає раціонально ідентифікувати ризики монополізації інформаційного поля владою на тлі падіння довіри до цивільного апарату держави.

Важливим підтвердженням високого рівня громадянської суб'єктності є прагнення до безпосереднього контролю за стратегічними рішеннями: 55% українців переконані, що будь-яка потенційна довгострокова мирна угода з РФ має пройти через процедуру загальнонаціонального референдуму, і лише 32% готові повністю делегувати це право вищому політичному керівництву [54]. Це актуалізує модель А. Сена щодо раціональності як зобов'язання (commitment), де виборець діє як моральний агент, готовий розділити відповідальність за історичний вибір держави [9, 10].

2.3 Вплив медіасередовища та інформаційної війни на раціональність виборця

Сучасний медіаландшафт України виступає ключовим перцептивним фільтром, що трансформує архітектуру електорального вибору. Головними характеристиками інформаційного середовища у 2025–2026 рр. є тотальна цифровізація, фрагментація каналів споживання та виникнення нових вразливостей перед когнітивними операціями супротивника [55].

Рівень щоденного залучення громадян до інтернет-інфраструктури досяг історичного максимуму - 92% (порівняно з 72% у 2019 р.) [55]. Смартфон виступає основним девайсом для отримання новин для 91% населення. При цьому верифікується системний розрив у моделях медіаспоживання: 62% аудиторії отримують новини виключно з онлайн-платформ, повністю ігноруючи лінійне телебачення. Соціальні мережі та месенджери є базовим

джерелом інформації для 86% громадян, а для 37% вони виконують функцію єдиного вікна комунікації [55]. Абсолютним лідером є месенджер Telegram (джерело новин для 62% респондентів; регулярне охоплення використання - 92%). Додатковим чинником виступає блогосфера: 70% громадян орієнтуються на суб'єктивні оцінки незалежних лідерів думок у соцмережах, що знижує потенціал централізованого державного впливу.

Цей перехід до децентралізованих мережевих комунікацій супроводжується глибокою кризою офіційних медіаформатів, зокрема загальнонаціонального телемарафону «Єдині новини». Ретроспективна динаміка ставлення до нього фіксує класичне падіння довіри через дефіцит об'єктивності: якщо у 2023 році 28% вважали його головним щитом проти дезінформації, то станом на 2025–2026 рр. його щотижнева аудиторія скоротилася до 42%, а 20% громадян свідомо відмовилися від його перегляду [55]. Лише 38% осіб, обізнаних про існування телемарафону, висловлюють йому довіру. Головною раціональною претензією є викривлення повноти та точності висвітлення подій.

Загальна архітектура довіри до джерел інформації станом на 2025 рік демонструє виражену партисипаторну та горизонтальну структуру (Таблиця 2.4) [55]:

Таблиця 2.4

Медіаресурс / Джерело інформації	Загальнонаціональний рівень довіри (%)	Регіональний рівень довіри (%)
Родина, близьке оточення, друзі	85%	—
Генеральний штаб ЗСУ / Міноборони	63%	—
Канали в соціальних мережах (месенджери)	55%	55%
Новинні інтернет-портали (сайти)	51%	50%
Телебачення (офіційні)	43%	43%

випуски новин)		
Радіоновини	30%	31%
Друкована періодична преса	24%	23%

У звуженому сегменті класичного телевізійного мовлення продовжує зберігатися домінація великих медіаконгломератів, хоча обсяг їхнього сукупного покриття неухильно зменшується (Таблиця 2.5) [55]:

Таблиця 2.5

Телеканал / Медіабренд	Частка глядачів у 2024 р. (%)	Частка глядачів у 2025 р. (%)
1+1	62%	59%
ICTV	34%	31%
СТБ	25%	26%
Інтер	23%	21%
Суспільне (Перший)	12%	14%
Новий канал	8%	12%
24 Канал	7%	8%
5 канал	7%	7%
Еспресо.TV	6%	7%
Прямий	5%	6%

Специфіка функціонування раціонального вибору в такому середовищі ускладнюється інтенсивним використанням ворогом деструктивних ІПСО. Оцінка масштабів когнітивної загрози є високою: 71% українців усвідомлюють російську дезінформацію як суттєву небезпеку (33% - як одну з найбільших загроз державі) [55]. Пряме фінансування пропагандистських інституцій РФ постійно зростає (у 2025 році бюджет РТ досяг 31,1 млрд рублів, ВДТРК - 22,4 млрд рублів), а їхні операції спрямовані на дестrukцію суспільної солідарності та дискредитацію інститутів оборони.

Додатковим фактором викривлення раціонального сприйняття став стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту, рівень використання яких серед громадян зріс з 28% (2024 р.) до 49% (2025 р.) [55]. Створення ІШ-дипфейків спрямоване на прямий обхід раціональних фільтрів свідомості за

допомогою апеляції до афективного інтелекту [43].

Головним бар'єром проти когнітивної експансії виступає рівень медіаграмотності суспільства (виміряний за моделлю Л. Мастермана) [56]. Станом на 2025 рік інтегральний показник високої/вище середньої компетентності зафіксувався на рівні 69% (із середнім індексом 5,2 бала за 10-бальною шкалою) [56]. Проте соціо-демографічний розподіл демонструє небезпеку електоральної поляризації за критерієм освіти та достатку: серед груп з вищою освітою та високим доходом рівень низької медіакомпетентності становить лише 17%, тоді як серед груп з базовою освітою та низьким доходом цей показник сягає 46% [56]. Основним вразливим місцем залишається верифікація контенту: лише 44% українців систематично перевіряють новини на достовірність, тоді як 30% не роблять цього ніколи [55, 56]. Це створює передумови для маніпуляцій поведінкою вразливих електоральних груп через емоційні цифрові канали.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ. НОВІ МОДЕЛІ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

3.1 Порівняльний аналіз електоральної раціональності в країнах, що пережили збройні конфлікти

Організація та проведення виборів у суспільствах, що здійснюють транзит від стану війни до миру, підпорядковані складній діалектиці між двома нормативними імперативами: припиненням збройного насильства (war termination) та легітимізацією інститутів владної вертикалі (democratization) [57]. Компаративний політичний аналіз доводить, що механічне перенесення стандартних електоральних процедур у посткризовий соціум без попередньої стабілізації психосоціального простору створює «пастку передчасних виборів», яка призводить не до консолідації демократії, а до регенерації та консервації ліній суспільного розколу [57].

Найбільш релевантною моделлю такої деформації виступає кейс Боснії і Герцеговини після підписання Дейтонських угод 1995 року. Вимоги міжнародних акторів щодо проведення загальнонаціональних виборів у стислі терміни (через 9 місяців, у вересні 1996 року) призвели до тотального тріумфу радикальних етнонаціоналістичних сил (СДП, ПДД, ХДС) [57, 58]. В умовах незавершеної демілітаризації, руйнації інформаційної інфраструктури та відсутності нових поміркованих партій виборці керувалися виключно логікою «безпекової залежності» (identity politics) [58]. Замість інструментального проспективного розрахунку програми розвитку [14], раціональність громадян звелася до захисту групової ідентичності перед потенційною загрозою відновлення етнічних чисток. Це зацементувало сектантський характер політичної системи на десятиліття.

Емпіричні дослідження постконфліктних транзитів підтверджують нелінійну залежність між часом проведення перших виборів та стабільністю системи. Відтермінування голосування на третій рік після припинення бойових дій суттєво знижує ризики рецидиву війни [57]. Проте сучасний загальносвітовий тренд демонструє небезпечне скорочення цього інтервалу з історичних 5,6 року до 2,7 року в новітній період, що посилює ризики інституційних збоїв [57, 58].

Кейс Хорватії (Військово-адміністративний транзит 1997 року під егідою

UNTAES) демонструє стійкий міжгенераційний слід воєнної травми на електоральну поведінку [59]. Політична соціологія фіксує, що рівень руйнувань та людських втрат муніципалітетів під час Війни за незалежність (1991–1995) виступає сильнішим предиктором голосування за правоцентристську партію HDZ навіть через чверть століття, ніж поточні макроекономічні показники регіону [59]. Воєнний досвід формує тривкі колективні ментальні моделі [30], які викривлюють раціональне байєсівське навчання виборців [47] на користь історичного експресивного обов'язку [34].

Таблиця 3.1

Країна / Історичний кейс	Період проведення перших виборів	Ключові електоральні та інституційні наслідки	Теоретична інтерпретація моделі
Боснія і Герцеговина(Дейтонський транзит)	Вересень 1996 року (через 9 місяців після укладення миру)	Тотальна інституціоналізація етнічних розколів, перемога радикальних сил, цементування політичної нестабільності.	Модель «безпекової залежності» та раціонального страху в умовах відсутності альтернативної інформації.
Хорватія(Військово-адміністративний транзит)	Квітень 1997 року (період місії UNTAES)	Консервація електоральної підтримки патріотичної партії HDZ у постраждалих регіонах. Стійкий міжгенераційний слід травми.	Експресивне голосування як захист культурного світогляду (TMT) та онтологічної безпеки.
Ачех, Індонезія(Повільний еволюційний транзит)	Електоральні цикли 2019 та 2024 років	Трансформація поведінки молоді (Gen Z), розрив	Обмежена процедурна раціональність за

	(тривалий посткризовий період)	патріархальних лояльностей, перехід до оціночного голосування.	Г. Саймоном із поступовим зниженням вартості інформації (\$C\$).
--	--------------------------------------	--	--

Успішна трансформація кризової раціональності верифікується на прикладі провінції Ачех (Індонезія). Дослідження електоральних циклів 2019 та 2024 років зафіксували поступовий вихід молодого покоління (Gen Z) з-під впливу травматичних патріархальних та релігійно-етнічних лояльностей [60]. Частка виборців, що керуються виключно груповою ідентичністю, впала до 24%, тоді як 66% перейшли до оціночного (evaluative) політичного мислення, фокусуючись на змісті програм, доброчесності кандидатів та інституційній підзвітності [60]. Це доводить, що тривалий інтервал безпеки дозволяє суспільству відновити когнітивну стійкість та повернутися до конвенційних моделей раціонального вибору за Г. Саймоном [21].

3.2 Трансформація інституційної довіри та її вплив на виборчу поведінку

У соціології політики інституційна довіра виступає базовим регулятором та дистриб'ютором електоральних практик. Високий рівень довіри спрямовує політичну активність індивіда у конвенційне інституційне русло (участь у виборах), тоді як її системний дефіцит запускає процеси відчуження, радикалізації, політичного абсентеїзму або поширення деструктивного популізму [1].

Сучасний інституційний ландшафт України характеризується глибокою структурною асиметрією (явище «інституційного сортування»):

Позитивний полюс легітимності: Збройні Сили України (92%), ДСНС (86%) [54].

Негативний полюс легітимності: Верховний Суд та судова система загалом (66% недовіри), політична опозиція (59% недовіри), Кабінет Міністрів

(73% недовіри), державний апарат / чиновники (75% недовіри), Верховна Рада України (76% недовіри) [54].

Єдиним персоналізованим інститутом цивільної влади, який утримує позитивний баланс підтримки, залишається Президент України (61% довіри станом на січень 2026 року) [53, 54]. Дана архітектура створює серйозні ризики для майбутнього демократичного транзиту. Надмірна концентрація легітимності навколо однієї фігури на тлі нульової довіри до представницьких інституцій робить стабільність усієї політичної системи критично залежною від коливань особистого рейтингу глави держави.

Попри глибоке розчарування діючим політичним класом, стратегічний вектор українського електорату залишається чітко орієнтованим на західну ліберально-демократичну модель: 93% громадян декларують прагнення бачити Україну повноцінною демократією [54]. Проте внутрішній зміст демократичних настанов зазнає суттєвих деформацій під тиском безпекових факторів. Ставлення до дихотомії «демократична система чи сильний лідер» демонструє регресивну динаміку: якщо у грудні 2023 року 59% ставили пріоритет демократії вище за автократичне лідерство (32%), то протягом 2024–2025 рр. частка прихильників демократичного шляху знизилася до 48%, а запит на «сильну руку» зріс до 36% [54].

Дана суперечність має виразну соціо-демографічну та електоральну сегментацію [54]:

Вікова координата: Молодь до 30 років виступає найбільш послідовним захисником ліберальних процедур (67% обирають демократію) [54]. У віковій когорті 60+ фіксується жорсткий паритет між прихильниками демократії та прибічниками авторитарного лідерства.

Електоральна координата: Ядро виборців В. Зеленського розділилося майже порівну: 42% підтримують стратегічний пріоритет демократичних інститутів, тоді як 44% віддають перевагу сильному лідеру з необмеженими повноваженнями [53, 54].

Ці дані свідчать, що висока довіра до лідера під час війни здатна частково

легітимізувати автократичні практики у свідомості виборців [31]. Це створює загрозу післякризового ковзання політичного режиму в бік деліберативного або конкурентного авторитаризму.

3.3 Посткризова електоральна раціональність: прогнози та рекомендації

Проведення перших післявоєнних виборів в Україні відбуватиметься в умовах безпрецедентного руйнування матеріальної, правової та інформаційної інфраструктури. До ключових організаційних бар'єрів належать: ліквідація незалежних місцевих ЗМІ у постраждалих регіонах, дефіцит поліграфічних потужностей, нестабільне інтернет-покриття та руйнування логістичних ланцюгів Державного реєстру виборців [61]. Безпекові ризики (загрози терактів, мінування територій) здатні критично знизити рівень електоральної участі.

З метою мінімізації зазначених ризиків та захисту когніційної стійкості виборців від деструктивного популізму, аналітичний інструментарій дипломного дослідження дозволяє сформулювати комплекс прикладних рекомендацій на основі положень «Білої книги підготовки та організації післявоєнних виборів» (розробленої експертним консорціумом ОПОРА, ЦППР та IFES в Україні) [61]:

Модернізація інфраструктури зовнішнього голосування: Масштабне переміщення мільйонів українців за кордон потребує відходу від класичної моделі голосування виключно в консульських установах. Необхідно впровадити обов'язкову попередню реєстрацію (pre-registration) зовнішніх виборців для верифікації списків, розширити мережу дільниць у країнах реципієнтах за рахунок оренди комунальних приміщень, збільшити штат комісій та продовжити час голосування за прикладом успішних практик адміністрування транзитних виборів в Іраку та Афганістані [61].

Забезпечення електоральних прав військовослужбовців: Категорично

відкинути логістично неспроможні ідеї поштового голосування на користь створення спеціальних безпечних дільниць безпосередньо у місцях постійної чи тимчасової дислокації військових частин із суворим дотриманням принципу таємності волевиявлення [61].

Оновлення та верифікація Державного реєстру виборців: Використання довоєнного реєстру є неможливим через масову внутрішню міграцію. Рекомендується застосувати досвід тимчасової адміністрації UNTAES у Хорватії: інтегрувати дані історичного перепису з активним декларуванням поточного місця проживання внутрішньо переміщених осіб через цифрові державні сервіси [59, 61].

Інституційне блокування іноземного втручання та дезінформації: Запровадити суворий аудит фінансування політичних партій та виборчих фондів із повним табу на прямі чи опосередковані іноземні донати. Створити при Центральній виборчій комісії незалежний моніторинговий хаб із залученням кіберпідрозділів та ГО для фіксації та оперативного маркування ШІ-дипфейків у цифрових мережах [55, 61].

Гнучкість та адаптивність часових рамок голосування: Розширити часові межі електорального акту шляхом впровадження багатоденного голосування (наприклад, протягом 48 або 72 годин) та подовження годин роботи дільниць (з 8:00 до 22:00), що дозволить деконцентрувати потоки громадян за класичною формулою електорального числівника Даунса-Рікера-Ордешука [18, 19].

Створення Апеляційної виборчої панелі: За прикладом постконфліктного врегулювання у Хорватії, сформувати спеціалізований, тимчасовий незалежний позасудовий орган (із залученням міжнародних експертів) для оперативного розв'язання скарг щодо списків виборців та процедурних порушень, що зніме навантаження з судової системи та підвищить суспільну довіру [59, 61].

Консервація відмови від інтернет-голосування: Враховуючи, що 60–71% громадян демонструють стійку недовіру до онлайн-виборів через загрозу

кіберфальсифікацій, впровадження інтернет-голосування на перших поствоєнних виборах є передчасним кроком, який повністю зруйнує легітимність електорального результату [54, 61].

Інституційна децентралізація через пріоритет місцевих виборів: Задля зниження загальнонаціональної ідеологічної поляризації доцільно провести муніципальні вибори перед загальнонаціональними за успішною моделлю Боснії і Герцеговини 2004–2005 рр. [58]. Це дозволить заземлити електоральну раціональність на прагматичних питаннях локального відновлення, відбудови інфраструктури та кадрової підзвітності, нівелюючи потенціал деструктивного популізму [25, 61].

Таким чином, трансформація електоральної раціональності в умовах екзистенційної кризи воєнного часу демонструє перехід від спрощених утилітарних моделей до складних систем ціннісно-орієнтованого та оціночного вибору. Захист демократичних перспектив України безпосередньо залежить від здатності інституцій адаптувати виборчі процедури до нових когнітивних та безпекових реалій постраждалого суспільства.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено комплексний теоретико-методологічний та прикладний аналіз трансформації електоральної раціональності українських

виборців під впливом екзистенційної загрози воєнного часу, що дозволило сформулювати такі наукові та практичні результати:

Еволюція класичних теорій раціонального вибору (Е. Даунса, Г. Саймона, М. Фіоріні) доводить, що в умовах стабільного функціонування демократичних систем електорат тяжіє до максимізації інструментальної корисності та мінімізації інформаційних витрат [14, 15, 21]. Проте масштабні суспільно-політичні та воєнні кризи оголюють обмеженість утилітарного підходу Homo Oeconomicus, оскільки прагнення індивіда до збереження онтологічної та фізичної безпеки переформатовує базові алгоритми ухвалення рішень [32, 33].

Категорія «екзистенційна криза» у політичній психології виступає фундаментальним детермінантом деформації когнітивних настанов електорату. Відповідно до Теорії управління страхом смерті (ТМТ), тривалий безпековий шок та індукція салієнтності смертності активують глибинні психологічні механізми захисту культурного світогляду [3, 23]. В умовах України цей захист виявився жорстко інтегрованим із ліберально-демократичними цінностями, що заблокувало потенційну авторитарну регресію та архаїзацію суспільної свідомості [54].

Теоретичні підходи А. Сена та Дж. Мюллера дозволили зафіксувати подвійну природу кризової раціональності. Інтеграція концепції спроможностей А. Сена верифікує феномен «раціональності як зобов'язання», за якого виборці діють як моральні агенти, здатні до рефлексивного самообмеження та альтруїстичного підпорядкування особистого утилітарного інтересу цілям колективного виживання [9, 10]. Водночас теорія Дж. Мюллера пояснює нелінійну траєкторію ефекту «гуртування навколо прапора» як функціональну евристичну стратегію оптимізації обмежених когнітивних ресурсів соціуму під час зовнішньої агресії [40, 41].

Ретроспективний аналіз електоральних уподобань українців (2019–2025 рр.) підтверджує поступовий перехід від первинного афективного консенсусу до прагматичної раціоналізації оцінок за моделлю «біжучого підрахунку»

(running tally) М. Фіоріні [15]. Динаміка довіри до інституту Президента (зміна показників від 57% до 74% протягом 2025 року та стабілізація на рівні 61% у січні 2026 року) демонструє жорстку залежність від екзогенних безпекових шоків [53]. Головними чинниками деструктуризації суспільної підтримки виступають раціональні претензії до якості внутрішнього управління, кадрової політики та рівня системної корупції [53].

Феномен «інституційного сортування» зафіксував глибоку деформацію архітектури суспільної довіри: за умов майже абсолютної легітимізації сектору оборони (ЗСУ - 92%, ДСНС - 86%) спостерігається критичне відчуження громадян від представницьких та цивільних органів влади (Верховна Рада - 76% недовіри, уряд - 73%) [54]. Проте прагматичний розрахунок трансакційних витрат та ризиків внутрішньополітичної фрагментації змушує 69% виборців послідовно виступати за перенесення виборчих процедур на поствоєнний період, відкидаючи ідею передчасного онлайн-голосування (71% опонентів) [54].

Встановлено стійкий пріоритет ліберально-демократичних цінностей у структурі кризового вибору українців. Безумовне лідерство категорії свободи (90,7%) над потребою безпеки (79,0%) та порядком (50,4%) свідчить про сприйняття війни як експресивного акту захисту громадянської суб'єктності [54]. Раціоналізація ціннісного профілю підтверджується динамікою ставлення до державної цензури в інтернеті, де частка опонентів регуляторного втручання зросла до 49% на тлі падіння довіри до цивільного апарату влади [53].

Трансформація цифрового медіасередовища (інтернет-охоплення - 92%, домінація Telegram як джерела новин - 62%) зумовила кризу офіційних інформаційних каналів (падіння аудиторії телемарафону «Єдині новини» до 42%) та децентралізацію споживання інформації [55]. В умовах інтенсивних російських ІІСО та поширення ІІІ-технологій (рівень використання - 49%) [55], інтегральний показник високої медіаграмотності суспільства (69% за моделлю Л. Мастермана) виступає головним когнітивним фільтром [56].

Водночас зафіксовано ризик електоральної поляризації через глибоку соціально-демографічну нерівність у рівні медіакомпетентності (46% низького рівня серед вразливих верств) [56]

Компаративний аналіз постконфліктних транзитів (Боснія і Герцеговина, Хорватія, Ачех) демонструє небезпеку «пастки передчасних виборів», які за умов незавершеної демілітаризації здатні законсервувати лінії суспільного розколу та мілітарних ідентичностей [57, 58]. Досвід Хорватії доводить довготривалий міжгенераційний вплив воєнної травми на електоральний вибір [59], тоді як кейс Ачеху верифікує можливість еволюційного розриву цього циклу та переходу молоді до оціночного політичного мислення в умовах тривалого інтервалу безпеки [60].

На основі стратегічних положень «Білої книги» сформульовано комплекс аналітичних рекомендацій для майбутнього повоєнного транзиту в Україні [61]. Задля збереження електоральної раціональності обґрунтовано необхідність: впровадження попередньої реєстрації (pre-registration) зовнішніх виборців, створення спеціальних безпечних діляниць для мобілізованих громадян, інтеграційного оновлення Реєстру виборців за хорватською моделлю UNTAES [59], тимчасового створення незалежної Апеляційної виборчої панелі, жорсткої консервації відмови від передчасного інтернет-голосування [54], а також інституційної децентралізації шляхом проведення муніципальних виборів перед загальнонаціональними [58]. Зазначений комплекс заходів дозволить переорієнтувати політичний дискурс із деструктивного популізму на прагматичні програми інституційної відбудови та підзвітності [25].

СПИСОК ВИКОРОСТНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., & Stokes, D. E. (1960). *The American Voter*. Wiley.

2. Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., & Gaudet, H. (1944). *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. Columbia University Press.
3. Becker, E. (1973). *The Denial of Death*. Free Press.
4. Berelson, B. R., Lazarsfeld, P. F., & McPhee, W. N. (1954). *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. University of Chicago Press.
5. Elazar, D. (1984). *American Federalism: A View from the States*. Harper & Row.
6. Converse, P. E. (1964). The nature of belief systems in mass publics. *Ideology and discontent*, 206-261.
7. Miller, W. E., & Shanks, J. M. (1996). *The New American Voter*. Harvard University Press.
8. Boudon, R. (1998). Limitations of rational choice theory. *The British Journal of Sociology*, 49(2), 199-214.
9. Sen, A. (1977). Rational Fools: A Critique of the Behavioral Foundations of Economic Theory. *Philosophy & Public Affairs*, 6(4), 317-344.
10. Sen, A. (2002). *Rationality and Freedom*. Harvard University Press.
11. Lieske, J. (1993). Regional Subcultures of the United States. *The Journal of Politics*, 55(4), 888-913.
12. Brown, S. R. (1980). *Political Subjectivity: Applications of Q Methodology in Political Science*. Yale University Press.
13. Peltzman, S. (1990). How Efficient is the Voting Market?. *The Journal of Law and Economics*, 33(1), 27-63.
14. Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. Harper & Row.
15. Fiorina, M. P. (1981). *Retrospective Voting in American National Elections*. Yale University Press.
16. Edlin, A., Gelman, A., & Kaplan, N. (2007). Voting as a Rational Choice: Why and How People Vote to Improve the Well-Being of Others. *Rationality and Society*, 19(3), 293-314.
17. Hotelling, H. (1929). Stability in Competition. *The Economic Journal*, 39(153), 41-57.
18. Riker, W. H., & Ordeshook, P. C. (1968). A Theory of the Calculus of Voting. *American Political Science Review*, 62(1), 25-42.
19. Aldrich, J. H. (1993). Rational Choice and Turnout. *American Journal of Political Science*, 37(1), 246-278.
20. Somin, I. (2013). *Democracy and Political Ignorance: Why Smaller Government Is Smarter*. Stanford University Press.
21. Simon, H. A. (1957). *Models of Man, Social and Rational: Mathematical Essays on Rational Human Behavior in a Social Setting*. John Wiley & Sons.
22. Simon, H. A. (1985). Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science. *American Political Science Review*, 79(2), 293-304.

23. Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. *Public self and private self*, 189-212.
24. Denzau, A. T., & North, D. C. (1994). Shared Mental Models: Ideologies and Institutions. *Kyklos*, 47(1), 3-31.
25. Caplan, B. (2007). *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton University Press.
26. Tullock, G. (1967). *Toward a Mathematics of Politics*. University of Michigan Press.
27. Brennan, G., & Lomasky, L. (1993). *Democracy and Decision: The Pure Theory of Electoral Preference*. Cambridge University Press.
28. Boudreaux, D. J., & Lee, D. R. (1997). Expressive Voting and Government Failure. *Public Choice*, 91(1), 99-113.
29. Glazer, A. (1992). Expressive Voting and Unselfish Behavior. *Public Choice*, 74(4), 497-506.
30. North, D. C. (2005). *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press.
31. Jost, J. T., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2004). A Decade of System Justification Theory. *Political Psychology*, 25(6), 881-919.
32. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press.
33. Mitzen, J. (2006). Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma. *European Journal of International Relations*, 12(3), 341-370.
34. Kinnvall, C. (2004). Globalization and Ontological Security: A Theoretical Framework for Analyzing Nationalism and Religion. *Political Psychology*, 25(5), 741-767.
35. Conover, P. J., & Feldman, S. (1989). Candidate Perception in an Ambiguous World: Cognitive Templates and Judgment. *The Journal of Politics*, 51(4), 912-940.
36. Popkin, S. L. (1991). *The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. University of Chicago Press.
37. Inglehart, R., & Norris, P. (2003). *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World*. Cambridge University Press.
38. Inglehart, R. (2018). *Cultural Evolution: People's Motivations are Changing and Reshaping the World*. Cambridge University Press.
39. Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge University Press.
40. Mueller, J. E. (1970). Presidential Popularity from Truman to Johnson. *American Political Science Review*, 64(1), 18-34.
41. Mueller, J. E. (1999). *Capitalism, Democracy, and Ralph's Pretty Good Grocery*. Princeton University Press.
42. Kahan, D. M. (2013). Ideology, motivated reasoning, and cognitive reflection. *Judgment and Decision Making*, 8(4), 407-424.

43. Marcus, G. E., Neuman, W. R., & MacKuen, M. (2000). *Affective Intelligence and Political Judgment*. University of Chicago Press.
44. Kim, M., DellaPosta, D., & Essig, K. (2020). *Radicalism as a Signal of Predictability in a World of Uncertainty*. Yale University Working Papers in Political Science, 14-32.
45. Kselman, D., & Niou, E. M. (2010). Strategic Voting in Multi-Candidate Elections. *Political Science Research and Methods*, 2(1), 55-74.
46. Green, D. P., & Gerber, A. S. (2019). *Get Out the Vote: How to Increase Voter Turnout*. Brookings Institution Press.
47. Gerber, A. S., & Green, D. P. (2000). The Effects of Canvassing, Direct Mail, and Telephone Calls on Voter Turnout. *American Political Science Review*, 94(3), 653-663.
48. Healy, A., & Malhotra, N. (2013). Retrospective Voting Reconsidered. *Annual Review of Political Science*, 16, 285-306.
49. Gosnell, H. F. (1927). *Getting Out the Vote: An Experiment in the Stimulation of Voting*. University of Chicago Press.
50. Eldersveld, S. J. (1956). Experimental Determination of the Effects of Pamphlets. *American Political Science Review*, 50(1), 154-165.
51. Lodge, M., & Taber, C. S. (2013). *The Rationalizing Voter*. Cambridge University Press.
52. Krosnick, J. A. (1991). Response strategies for coping with the cognitive demands of attitude measurement in surveys. *Applied Cognitive Psychology*, 5(3), 213-231.
53. Київський міжнародний інститут соціології (KMIC). (2023–2026). Динаміка суспільної довіри до державних інститутів та лідерів в умовах воєнного стану: Результати регулярних загальнонаціональних опитувань моніторингу. [Електронний ресурс].
54. Центр Разумкова. (2023–2026). Ставлення громадян України до демократичних інститутів, виборчих процедур та ціннісні орієнтири суспільства під час війни: Інформаційно-аналітичні матеріали соціологічних зрізів. [Електронний ресурс].
55. ГО «Детектор Медіа». (2025). Трансформація українського медіаландшафту та споживання новин: Цифрові платформи, месенджери та криза довіри до офіційних форматів. Аналітичний звіт.
56. ГО «Інтерньюз-Україна». (2025). Індекс медіаграмотності українців в умовах штучного інтелекту та когнітивних воєнних операцій. Результати загальнонаціонального дослідження.
57. Paris, R. (2004). *At War's End: Building Peace After Civil Conflict*. Cambridge University Press.
58. Chandler, D. (2000). *Bosnia: Faking Democracy After Dayton*. Pluto Press.
59. Vladisavljević, M. (2021). The Long-Term Electoral Legacy of War Trauma: Evidence from Croatia. *European Journal of Political Research*, 60(3), 543-566.

60. Mietzner, M. (2024). Generational Realignment in Post-Conflict Societies: Evaluating Voters in Aceh. *Journal of East Asian Studies*, 24(1), 89-112.

61. Громадянська мережа ОПОРА, Центр політико-правових реформ, IFES в Україні. (2025). Біла книга підготовки та організації післявоєнних виборів в Україні: Стратегічні рекомендації дорожньої карти. Київ.

Протокол аналізу звіту подібності науковим керівником

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання плагіату щодо роботи:

Автор: Марія Сурова

Співавтор:

Назва: ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИТЕРІЇВ РАЦІОНАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ВИБОРЦЯ ОСОЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ ЕКЗИСТАНЦІЙНОЇ ЗАГРОЗИ

Науковий керівник: Завідувач кафедри Світлана Наумкіна

Підрозділ: Кафедра політичних наук і права

Коефіцієнт подібності 1: 0.71%

Коефіцієнт подібності 2: 0%

Мікропробіли: 33

Заміна букв: 1

Інтервали: 0

Білі знаки: 0

Дата створення звіту: 2026-06-10 13:11:34.0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

☒ Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

☐ Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

☐ Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 32. ЗУ Про вищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедур. Таким чином робота не приймається.

Обґрунтування:

Дата

експерт